

ATGRASINIMO STRATEGIJOS RAIDA IR PAGRINDINIAI IŠŠŪKIAI*

VAIDOTAS URBELIS

Šiame straipsnyje pateikiama atgrasinimo strategijos raidos analizė, pagrindiniai jos trūkumai ir pranašumai. Strategijos teorijos iki šiol daugiausia dėmesio skyrė branduolinių valstybių atgrasinimo potencialo nagrinėjumui, todėl šiame straipsnyje parodomos mažųjų nebranduolinių valstybių atgrasinimo galimybės, daug dėmesio skiriama psichologiniams tarpvalstybinės sąveikos aspektams. Remdamasis teorine analize ir empiriniais strategijų tyrimais, autorius pateikia mažų valstybių atgrasinimo strategijos gaires bei parodo tolesnių tyrinėjimų kryptis.

Kiekviename žingsnyje žmonės ir valstybės siunčia signalus draugams ir partneriams, priešams ir sąjungininkams apie savo ketinimus ir tikslus. Kartais jais reiškiamą pagarbą, kartais – meilę, o kartais tiesiog grasinama. Visame siunčiamų signalų spektre tiesioginiai veiksmai – prievarta ar fizinis smurtas – užima labai mažą tarpusavio sąveikos dalį. Prie smurtinių veiksnių pereinama iš nau-

Dr. Vaidotas Urbelis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto mokslo darbuotojas (el. paštas: vaidotasu@post.skynet.lt).

© Vaidotas Urbelis, 2005

Straipsnis įteiktas redakcijai 2005 m. gegužės 27 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2005 m. birželio 30 d.

* Autorius už vertingus patarimus rašant šį straipsnį dėkoja T. Jermalavičiui, K. Paulauskui ir D. Šleikiui.

dojus kitas priemonės, kai prašymas, įkalbinėjimas ar netgi šantažas nebegali duoti reikiamų rezultatų. Tikslas – paveikti kitų elgesį – lieka tas pats, skiriasi tik priemonės jam pasiekti. J. Nye išskiria tris įtakos darymo formas¹. Pirma, pavartodami smurtą jūs galite priversti kitus elgtis taip, kaip norite. Jei neturite pakankamai galimybių ir noro vartoti prievartą, galite demonstruoti pasiryžimą priešintis – stengtis atgrasinti arba užkirsti kelią nepageidautinai veiklai. Trečia, jūs galite kurti bendrą pozityvią darbo tvarkę, nustatyti diskusijų rėmus, geru pavyzdžiu vesti kitus paskui save. Tai vadinamoji „minkštoji galia“, kuri remiasi įtikinėjimu ir sugebėjimu patraukti kitus paskui save.

Šioje galios naudojimo skalėje atgrasinimas turi tiek prievartos, tiek įkalbinėjimo elementų. Atgrasinimo strategija yra viena svarbiausių netiesioginio poveikio oponentams ir draugams formų, kur karinė jėga vartojama ne kariauti, bet paveikti kitų subjektų sprendimus². Tarptautiniuose santykiuose atgrasinimas atsirado kaip strateginių studijų padarinys, nors pati jo koncepcija visada buvo platesnė: atgrasinti galima ne tik valstybę, bet ir asmenį, gyvūną ar kitokį subjektą. Šis straipsnis yra skirtas nagrinėti atgrasinimą santykiuose tarp valstybių, atgrasinimo principo taikymas, pavyzdžiui, kriminalinėje teisėje, nėra šio darbo objektas. Straipsnio tikslas – pristatyti pagrindinius kitų valstybių atgrasinimo būdus, apžvelgti jų trūkumus ir pritaikyti mažų valstybių strategijoms. Šis darbas nėra konkretus tam tikrų priešininkų atgrasinimo planas, tačiau jame bus pateiktos pagrindinės atgrasinimo priemonės, koncepcijos ir reikalavimai, kurių pagrindu toks planas galėtų būti parengtas.

Atgrasinimo strategijos teorija populiarumo viršūnę pasiekė šaltojo karo metais. Tada ji daugiausia koncentruodavosi į branduolinio saugumo problemas, o atgrasinimo sąvoka dažniausiai buvo nagrinėjama SSRS–JAV branduolinės pusiausvyros kontekste. Nors debatai dėl branduolinio atgrasinimo iki šiol sulaukia daug strateginių studijų specialistų dėmesio, vis didesnę reikšmę įgauna atgrasinimo įprastine ginkluote ar netgi nekarinėmis priemonėmis studijos. Šiame tarptautinio terorizmo amžiuje atgrasinimo teoretikų

dėmesys krypsta į autoritarinių režimų, siekiančių įsigyti masinio naikinimo ginklų, elgesio tyrinėjimą, vis dažniau nagrinėjamas prevencinių veikslių poveikis atgrasinimo efektyvumui.

Lietuvos Respublika Nacionalinio saugumo strategijoje ir Kari-
nėje strategijoje³ atgrasinimą paskelbė vienu pagrindinių strategi-
nių principų. Mažai valstybei, egzistuojančiai didesnių kaimynių ap-
suptyje, tai nemenkas iššūkis, kuriam atremti reikia pasitelkti ne
tik praktines, bet ir galias teorines žinias. Lietuvos naudojamos prie-
monės atgrasinti priešininkus yra konvencinės, tačiau 2004 m. ta-
pusi NATO nare Lietuva palindo ir po branduoliniu NATO skėčiu.
Todėl branduolinio atgrasinimo teorijos, nagrinėjančios trečiosios
šalies branduolinio atgrasinimo poveikį ir būdus, tampa aktualios
Lietuvai.

Atgrasinimo teorijos raida

Žodis „deterrence“ yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *de + terrere*, reiškiančio „atbaidyti“ arba „nubaidyti.“ Atgrasinimo terminas ka-
riniame žodyne beveik nebuvo vartojamas iki XX a. trečiojo de-
šimtmečio, tuo metu vyravo gynybos ir puolimo sąvokos. K. von
Clausewitzo laikais valstybių strateginis tikslas buvo pergalė, prie-
šo karinių pajėgų sunaikinimas. Strateginis tikslas buvo lygus per-
galei kare. Vėliau, laikotarpiu tarp abiejų pasaulinių karų, B. H. Lid-
del Hart pradėjo vartoti netiesioginės strategijos sąvoką, kurios esmė
– priešas nugalimas ne atvirame kovos lauke, bet netiesiogiai – jį su-
klaidinant ir išnaudojant jo silpnybes. Strategijos teorija pradėjo ak-
centuoti, kad efektyviausias būdas naudoti turimus išteklius yra ne
tiesioginė konfrontacija, bet įtakos plėtimas ir nuolatinis spaudimas
karinėmis priemonėmis. 1921 m. G. Douhet rašė, jog ateities karai
pradės didele oro kampanija prieš priešininko karo pramonės ob-
jektus ir civilinę infrastruktūrą. Dėl didžiulių sugriovimų priešinin-
kas patirs psichologinį šoką ir praras valią priešintis⁴. G. Douhet pa-
brėžė strateginių bombardavimų reikšmę – ilgo ir vidutinio nuotolių
bombonešių turėjimas galėtų atgrasinti agresiją iš priešiško.

Šios idėjos praktiškai pradėtos taikyti Antrojo pasaulinio karo metu, tačiau šiuolaikinės atgrasinimo teorijos pagrindai buvo sukurti jau jam pasibaigus. Pagrindiniai jos ideologai buvo B. Brodie, J. Viner, V. Bush, W. Borden, B. Liddel Hart ir P. M. Blackett. Teorijos pagrindas buvo neseniai išrasti branduoliniai ginklai, bet kadangi jų arsenalai buvo dar maži, o branduolinis ginklas turėjo labiau politinę nei praktinę reikšmę, teoretikų svarstymai dažniausiai remdavosi būsimų scenarijų prognozėmis⁵. Jie padėjo vadinamojo atgrasinimo teorijos „aukso amžiaus“ pagrindą.

„Aukso amžius“ strateginių studijų literatūroje žymi laikotarpį, kuris truko nuo 1950-ųjų iki 1960-ųjų vidurio. Būtent tuo metu buvo suformuluotos pagrindinės atgrasinimo strategijos mintys ir koncepcijos, o strategų mintys rasdavo atgarsių pačiuose aukščiausiuose valdžios sluoksniuose. Teorija buvo vis labiau susiejama su tarptautine politika – JAV valstybės sekretorius J. F. Dulles 1954 m. paskelbė masinio atpildo (angl. *massive retaliation*) doktriną, o JAV gynybos sekretorius R. McNamara 1962 m. NATO Atėnų konferencijos metu – lankstų atsaką kaip JAV strategiją (1967 m. ji tapo ir oficialia NATO strategija⁶).

„Aukso amžiaus“ metu įvyko pora esminių pakitimų karinės technologijos srityje. 1949 m. SSRS išbandė branduolinį ginklą ir pradėjo sparčiai didinti jų arsenalą. 1960-aisias JAV ir SSRS jau turėjo šimtus tarpžemyninių balistinių raketų (angl. *intercontinental ballistic missile, ICBM*) ir galėjo sunaikinti viena kitos teritoriją. B. Buzan išskiria šias pagrindines branduolinio atgrasinimo strategijos „aukso amžiaus“ prielaidas⁷:

- 1) Branduolinė strategija gali būti analizuojama tik kaip santykiai tarp abiejų supergalybių. Nors Prancūzija ir Kinija taip pat turėjo branduolinį ginklą, jų arsenalai buvo per maži, kad jos galėtų mesti iššūkį supergalybėms.
- 2) Branduoliniai ginklai suteikia tokį didelį pranašumą puolančiajai šaliai, kad bet kuri gynyba yra beprasmė. Net jeigu kai kurias raketas ir pavyktų numušti, vis vien priešininko teritorija būtų nepataisomai nuniokota.
- 3) Abi supergalybės liks priešiškos viena kitai.

Iš visų trijų prielaidų plaukė išvada, kad abi supergalybės turi turėti didelius branduolinius arsenalus ir taip išvengti rizikos, jog priešininkas bandys smogti pirmas. Abiejų šalių arsenalai yra pažeidžiami, dėl to kiekviena šalis turi paskatų smogti pirma, sunaikinti priešininko branduolinius ginklus ir taip pasiekti pergalę. Kad atgrasinimas veiktų, kiekviena šalis turi turėti antrojo arba atsakomojo smūgio (angl. *second strike*) galimybę. Tam raketos turi būti slepiamos šachtose ir povandeniniuose laivuose. Jei šalis turi antrojo smūgio galimybę, vadinasi, gali grasinti kitai „garantuotu sunaikinimu“ (angl. *assured destruction, AD*). Jei abi šalys gali išgyventi priešininko branduolinę ataką ir net po jos sunaikinti priešininko teritoriją, susidaro „abipusiai garantuoto sunaikinimo“ (angl. *Mutual Assured Destruction, MAD*) situacija.

Pagrindinis plyšys MAD teorijoje atsirado dėl „plačiojo atgrasinimo“ (angl. *extended deterrence, ED*) egzistavimo, kadangi JAV siekė atgrasinti SSRS ne tik nuo įsiveržimo į savo, bet ir į Vakarų Europos valstybių teritoriją. Pagrindinis klausimas – kadangi MAD yra būklė tarp abiejų supergalybių, ar jis veiks bandant apsaugoti JAV saugumo įsipareigojimus trečiosioms šalims, pavyzdžiui, Vakarų Vokietijai? Konvencinė Vakarų Europos gynyba dėl didelio SSRS pranašumo atrodė sunkiai įmanoma, o dėl branduolinio atgrasinimo patikimumo kildavo įvairiausių abejonių. Vokietijoje dažnai buvo klausama – ar Vašingtonas pasiryžęs rizikuoti žemyninės Amerikos dalies branduoliniu nuniokojimu dėl Berlyno ar netgi visos Vakarų Vokietijos gynybos. Kaip galima alternatyva visuotiniam branduoliniam karui atsirado limituoto branduolinio karo (angl. *limited nuclear war, LNW*) sąvoka – tai yra ginantis nuo pranašesnio priešo agresijos, fronto ruože galima naudoti taktinius branduolinius ginklus.

Po „aukso amžiaus“ kilo „trečioji banga“⁸. Ji iš esmės rėmėsi „aukso amžiaus“ prielaidomis, bet metė iššūkį MAD, pabrėždama konvencinių pajėgų reikšmę plačiajam atgrasinimui. Puolamoji strategija ypač vyravo SSRS – ji rengėsi ne tik išgyventi, bet ir laimėti branduolinį karą. Vakaruose vis daugiau dėmesio buvo skiriama

limituoto branduolinio karo strategijai ir plačiojo atgrasinimo stiprinimui. Bandymus apsiginti nuo priešininko atakos galutinai sužlugdė raketų su savarankiškai randančiomis taikinius galvutėmis (angl. *multiple, independently manoeuvrable, re-entry vehicle, MIRV*) atsiradimas, dėl to iškilo grėsmė šachtose dislokuotoms tarpžemyninėms raketoms, o tai sukėlė abejonių antrojo smūgio realumu⁹.

Bandant atsisakyti garantuoto sunaikinimo logikos, vis daugiau dėmesio buvo skiriama antibalistinei gynybai (angl. *ballistic missile defence, BMD*). Idėja sunyko 1972 m. pasirašius Priešraketinės gynybos sutartį (angl. *Antiballistic Missile Treaty, ABM Treaty*) sutartį, bet vėl atgijo kartu su R. Reagano „Žvaigždžių karų“ programa. Didėjantis interesas priešraketinei gynybai sustiprino konvencinio atsako šalininkų stovyklą ir galimybę kovoti limituotą branduolinį karą, jei kiltų pavojus Vakarų Europai.

SSRS branduolinė strategija keitėsi priešinga linkme. Iki aštuntojo dešimtmečio vidurio SSRS tikėjosi Europos fronte laimėti konvencinį karą. Šaltojo karo metais SSRS turėjo didelį konvencinės kariuomenės pranašumą – NATO Centrinis frontas, ypač po Prancūzijos pasitraukimo iš NATO karinių struktūrų, neturėjo pakankamai strateginių galimybių gintis nuo daug gausesnių Varšuvos pakto pajėgų. SSRS planavo ne tik išgyventi branduolinį karą su Vakarais, bet ir jį laimėti. Aštuntajame dešimtmetyje sovietų turėtas konvencinių pajėgumų pranašumas ištirpo, o abiejų šalių branduoliniai arsenalai pasidarė tokie dideli, kad kariavimo strategija nebeteko prasmės. JAV ir SSRS strategija supanašėjo.

Dabar visos branduolinės valstybės deklaruoja turinčios branduolinį ginklą tik kaip atgrasinimo priemonę, nors tam tikrų situacijų atvejais neatmeta jo, kaip kariavimo priemonės, panaudojimo tikimybės. Pavyzdžiui, Rusijos karinė doktrina skelbia, kad, iškilus pavojui šalies egzistencijai, Rusija pasilieka teisę naudoti branduolinį ginklą kaip atsaką į agresiją¹⁰. Panašiu požiūriu remiasi ir nedeklaruota branduolinė valstybė Izraelis bei dvi Pietų Azijos branduolinės valstybės – Indija ir Pakistanas¹¹. JAV skelbia nenaudosianti branduolinių ginklų prieš nebranduolines valstybes, nebent jos yra

sudariusios sąjungą su kita branduoline valstybe. Tačiau *LA Times* paskelbtame slaptame JAV Gynybos departamento plane sakoma, kad JAV turi būti pasirengusios naudoti branduolinį ginklą prieš Kiniją, Rusiją, Iraką, Šiaurės Korėją, Iraną, Siriją ir Libiją¹². Raporatas sako, kad ginklas gali būti naudojamas prieš taikinius, kurie atsilaiko prieš bombardavimą įprastinėmis priemonėmis, atsakant į branduolinę, cheminę ir biologinę ataką ar netikėtų karinių pokyčių atveju. Šis planas palaidojo kelis dešimtmečius propaguotą idėją, kad branduolinis ginklas yra tik paskutinės vilties ginklas, kovojant su naujo tipo grėsmėmis mažo galingumo branduolinio ginklo naudojimas tapo visiškai tikėtinas¹³.

Atgrasinimo konvencinėmis priemonėmis strategijos teorija per visą šaltojo karo laikotarpį ir po jo liko branduolinio atgrasinimo šešėlyje. NATO valstybėse konvencinis atgrasinimas buvo suprantamas tik kaip branduolinės strategijos sudedamoji dalis, kuri leistų ne tik grasinti suniokoti priešininko teritoriją, bet ir efektyviai pasipriešinti priešininko kariuomenei. Nebranduolinių šalių strategai praktiškai modeliavo atgrasinimo strategijas, kurios nenumatė branduolinio ginklo panaudojimo, tačiau nesugebėjo pateikti naujų atgrasinimo strategijos koncepcijų. Konvencinio atgrasinimo teorija plačiau pradėta nagrinėti pastarąjį dešimtmetį, bet ir tai daugiausia naudojant branduolinės strategijos suformuluotus postulatus.

Karas su terorizmu pakreipė atgrasinimo teorijas į asimetrinių grėsmių sritį. Norint atgrasinti teroristus, nepakanka tradicinių priemonių – branduoliniai ginklai kovojant su *Al Qaeda* yra beveik niekada. Kare su terorizmu viršų pradeda imti prevencinių smūgių arba atgrasinimo karų (angl. *deterrence by warfighting*) doktrina, keršijama teroristų giminaičiams, juos remiančioms organizacijoms ar valstybėms. Pavyzdžiui, Izraelis siekia atgrasinti teroristus sulygindama su žeme savižudžių gimtuosius kaimus arba išžudydama juos rengiančių organizacijų lyderius. Kare su terorizmu ypatingas dėmesys skiriamas modernioms informacinėms technologijoms ir naujo tipo ginkluotei kurti. Pavyzdžiui, svarbi tampa mažų branduolinių užtaisų, kuriais galima sėkmingai išsprogdinti uolų kompleksus ir

požeminius tunelius, kuriuos turi įsirengę daug teroristinių organizacijų ir valstybių vadovų, reikšmė. Tokie užtaisai mažoms grupėms yra svarbesnis atgrasinamasis veiksnys nei galingos bombos¹⁴. Keičiasi ir pats kovos pobūdis – valstybės vis daugiau dėmesio skiria specialiosioms pajėgoms, kurios karinės taktikos prasme sugeba veikti panašiais į teroristų metodais, tačiau dėl geresnio parengimo ir žvalgybinės informacijos turi nemenką pranašumą, kurti. Vis dėlto pripažįstama, kad atgrasinti teroristus yra gerokai sudėtingiau ir tradicinės karinės priemonės dažniausiai lieka bevertės.

Atgrasinimo sąvoka

Atgrasinimo teorijos logiką galima apibūdinti posakiu „jei nori taikos, ruoškis karui“ arba „jei nori A, siek B, kuri yra priešinga A“. Realiame gyvenime teiginius „jei nori numesti svorį, daugiau valgyk“ arba „jei nori būti turtingas, valgyk mažiau“, visi atmestų. Tiksliai strategijos srityje, kuri apima žmonių elgesį ir jų santykių padarinius, esamo arba galimo karinio konflikto kontekste toks paradoksalus teiginys gali būti pripažintas teisingu¹⁵. Vienas iš akiivaizdžiausių pavyzdžių yra visa branduolinio atgrasinimo koncepcija – kad apsigintume, visą laiką turime būti pasiruošę atakuoti ir grasinti suniokoti priešininko teritoriją.

Atgrasinimas yra populiariausia netiesioginės karinės galios naudojimo strategija. Globalizacijos eroje vienu iš svarbiausių pokyčių tapo rafinuotas karinės jėgos panaudojimas neiššaukiant nė vieno šūvio. Tai yra vaikščiojimo prie karo ribos, krizių sprendimo ir atgrasinimo amžius, kai modernios karinės pajėgos yra daugiausia naudojamos taikos metu, o pagrindinis karinės jėgos tikslas – pasiekti valstybės tikslus ne tiesioginiais (t. y. kariaujant), bet kitais, ne mažiau efektyviais būdais¹⁶. Atgrasinimo strategija ir simbolizuoja alternatyvius nacionalinių interesų užtikrinimo būdus. Geras pavyzdys buvo Sovietų Sąjungos politika Suomijos atžvilgiu. Nors nė viena šalis nenaudojo tiesioginių karinių priemonių, Suomijos priklausomybė buvo neišvengiamas sovietų karinio pranašumo pa-

darinys. Baimė yra svarbiausia atgrasinimo strategijos dalis. Jos pagrindas – netiesioginis galios naudojimas.

Deja, jeigu jėgos vartojimo atvejus galima suskaičiuoti, jos nevartojimo atvejų skaičius yra nežinomas¹⁷. Karinės galios esmė yra įtikinti priešininką, kad jis turi savo paties interesų labai siekti tam tikros politikos (privertimo strategija, angl. *compellance*) arba atsakyti savo ankstesnių ketinimų (atgrasinimo strategija). Tarp intelektualinių gabumų, reikalingų surengti karinę kampaniją, ir gabumų naudoti potencialią karinę galią siekiant politinių tikslų yra reikšmingas skirtumas. Atgrasinimo teorija faktiškai yra meistriško karinės jėgos nenaudojimo teorija, ir tam ji reikalauja daugiau nei karinio išmanymo¹⁸. Šiuo požiūriu atgrasinimas yra išskirtinė koncepcija, kadangi akcentuoja karo prevenciją kaip strateginį tikslą¹⁹. Atgrasinimas atrodo labai patrauklus, palyginti su tokiomis alternatyvomis kaip karas ar privertimas. Atgrasinimas reikalauja iš valstybių įtikinti priešininkus, kad jos yra daugiau ar mažiau pasiruošusios kautis. Jos taiko šią strategiją tikėdamos, kad toks pasirinkimas padės išvengti balansavimo ant karo slenksčio ir kad niekada ateityje nebereikės kariauti²⁰.

Nors dažniausiai atgrasinimas apibrėžiamas tik kaip karinė strategija, faktiškai tai yra daug platesnė sąvoka. Atgrasinimas yra karinė strategija ta prasme, kad naudojamos priemonės yra daugiausia karinės – šaltojo karo metais pagrindinis atgrasinamasis elementas buvo branduoliniai ginklai. Vėliau, išpopuliarėjus lankstaus atsako (angl. *flexible response*) sąvokai, padidėjo konvencinės ginkluotės svarba. Dabartiniame pasaulyje „atgrasinančių“ priemonių sąrašas dar pailgėjo – tarptautinės ekonominės ir politinės sankcijos, visuotinis nekarinis pasipriešinimas, pagaliau net platesnis moralinių ir etinių vertybių taikymas sumažino karinių priemonių reikšmę. Todėl atgrasinimo negalima griežtai laikyti karine strategija, nors karinis pradai ir toliau vaidina labai svarbų vaidmenį.

Yra daugybė atgrasinimo apibrėžimų. R. Mansbach apibrėžia atgrasinimą kaip strategiją, „nukreiptą užkirsti kelią priešininkui

siekti tam tikrų tikslų, grasinant jam pasielgus priešingai, atkeršyti panaudojant karinę jėgą²¹. Pagal atgrasinimo teoriją, karų ir agresijos bus išvengta grasinant priešininkui tokiu destruktiviu ir užtikrintu kerštu, kad puolant gauta nauda būtų daug mažesnė už patirtus nuostolius²². P. Morgano nuomone, toks atgrasinimo apibrėžimas yra netikslus, nes apima „nubaudimą“ ar jo grėsmę²³. Atgrasinimo koncepcija išpopuliarėjo sukūrus branduolinius ginklus, nes jie leido užpultai valstybei atakuoti priešininkę netgi kaip reikiant nesiginant. Kitais žodžiais – priešintis ginantis savo teritorijoje yra vienas atgrasinimo būdas, bet atakuoti priešą jo teritorijoje visiškai nesiginant – visai kitas. Pastarasis daugiausia asocijuojasi su atgrasinimu ir yra geras paplitusios gynybos ir atgrasinimo perskyros paaiškinimas. Būtent todėl atgrasinimas branduoliniu ginklu yra visiškai kitoks nei atgrasinimas konvencine ginkluote.

B. Buzan ir E. Herring kritikuoja gynybos ir atgrasinimo išskyrimą²⁴: atgrasinimas skirtas sustabdyti priešininko veiksmus, kol jis jų dar nepradėjo vykdyti. Nėra jokios priežasties manyti, kad stipri gynyba neatitinka šio kriterijaus. Maža to, stipri gynyba sustiprina atgrasinimo efektą, parodydama potencialiems priešininkams, kokie dideli nuostoliai jų laukia įsiveržus į šalį. Valstybės gali efektyviai atgrasinti net ir neturėdamos galimybės smogti atgal į priešininko teritoriją. Todėl šiame darbe bus remiamasi B. Buzano ir E. Herringo požiūriu į atgrasinimą kaip į grasinimą pavartoti karinę jėgą siekiant neleisti kitam subjektui daryti tam tikrus veiksmus (angl. *making of military threats to prevent another actor from taking particular action*). Atgrasinimas apima tiek keršto, tiek gynybos elementą. Jo priešingybė yra privertimo strategija, kuri skirta priversti priešininką elgtis pagal mūsų norus.

Taigi atgrasinimas yra kompleksinė strategija: ji apima ne tik šią strategiją taikančią valstybę, bet ir valstybes, į kurias ši strategija yra nukreipta. K. Deutscho nuomone, šalis, kuri (at)grasina (atgrasinančioji, angl. *the „threatener“*), ir šalis, kuriai grasinama (atgrasinamoji, angl. *the „threatenee“*), būtinai turi turėti nors vieną susikertančių interesų bloką²⁵. Atgrasinimo objektas turi daryti arba

ruošti daryti kažką, ko nemėgsta atgrasinantysis. Jis siekia sustabdyti, pakeisti arba sutrukdyti tokį elgesį. Norėdama pakeisti priešininko elgesį, valstybė privalo įvykdyti du pagrindinius reikalavimus. Pirma, turėti pakankamai techninių galimybių smogti priešininkui. Antra, įtikinti priešininkų lyderius, kad grasinimas pavartoti jėgą bus įvykdytas²⁶. Turint pakankamai išteklių pirmą reikalavimą nėra labai sunku įvykdyti, tačiau perduoti kitų valstybių lyderiams informaciją apie savo valią ir ryžtą kovoti yra gerokai sudėtingiau.

Nuostolių dilema

Atgrasinimo strategija remiasi pagrindine prielaida, kad atgrasinimo efektyvumą lemia naudos ir nuostolių santykis. Jos požiūriu valstybė yra racionali veikėja, kuri stengiasi efektyviai įgyvendinti nacionalinius interesus. Valstybė, prieš priimdama sprendimą, pavyzdžiui, įsiveržti į kitą šalį, daro tam tikrus apskaičiavimus. Pats paprasčiausias (bet nebūtinai teisingiausias) atgrasinimo efektyvumo nustatymo būdas yra potencialaus agresoriaus numanomos gauti naudos ir karo metu patirtų nuostolių palyginimas. Kad atgrasinimas veiktų, priešininkui padaryti nuostoliai turėtų būtų didesni už jo gautą naudą. Nuostoliai apimtų pasipriešinimo metu ginkluotųjų pajėgų padarytą žalą, kariuomenės išlaikymo užimtose teritorijose išlaidas, nekarinėmis priemonėmis padarytus nuostolius. Naudą sudarytų strateginių vietų kontrolė (pajūris, siena su kitomis valstybėmis, oro bazės ir t. t.), materialiniai išteklių (elektros energija, miško medžiaga, naudingosios iškasenos ir t. t.), tarptautinis prestižas ir t. t.

Platesnis požiūris į naudos ir nuostolių dilemą apimtų vidinius oponento motyvacijos veiksnius. Kiekvienas politinis lyderis, prieš priimdamas sprendimą atakuoti, visada atsižvelgia į šalies vidaus politinę, ekonominę, socialinę būklę. Jeigu vidaus politinė situacija jį verčia griebtis vienu ar kitu karinių priemonių kitų šalių atžvilgiu, jis tai padarys nepaisydamas didelių išorinių nuostolių dėl savo veiksmų. Šiuo atveju agresija gali įvykti, net jei karo metu patirti nuostoliai bus didesni už gautą naudą. Politinei vadovybei dažnai gali būti

labai skausmingas pats neveikimas – net ir pralaimėtas karas kar-tais gali būti mažiau skausminga alternatyva už nieko neveikimą ar pasyvią politiką.

Potencialūs agresoriai, ypač kilus krizėms, linkę koncentruotis į savo vidinius poreikius, pavyzdžiui, vidinį politinį spaudimą, ir ig-noruoti išorinius veiksnius, įskaitant atgrasinančiojo elgesį. Šiuo at-veju agresija vykdoma, kai yra jos poreikis, o ne galimybė. R. Le-bow atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad tik vienu trečdaliu atvejų agresija įvyko atsiradus galimybei, tačiau visais atvejais – esant di-deliam vidiniam spaudimu²⁷. Tai leido R. Lebow padaryti du empi-rinius pastebėjimus – pirma, svarbios vidaus problemos gali būti sprendžiamos naudojant agresyvią užsienio politiką. Antra, krizės metu agresorius priima jam palankią ir blokuoja nepalankią infor-maciją. Taigi vėlesnėse konflikto stadijose agresoriaus mąstymo pro-cesas yra nukreiptas vidun (angl. *inward looking*), atgrasinančios valstybės siunčiami signalai yra ignoruojami, E. Rhodes nuomone, dėl šių priežasčių²⁸:

- a. potencialus agresorius ignoruoja atgrasinančiojo interesus, pavyzdžiui, nuostolius dėl šalių ekonominių ryšių nutrauki-mo, ar sąjungininkų politinius išsipareigojimus,
- b. potencialus agresorius ignoruoja atgrasinančiojo istorinę pa-tirtį. Prisimenami pavyzdžiai, kai auka nekovojo, bet ne at-virkščiai,
- c. potencialus agresorius ignoruoja atgrasinančiojo pajėgumus. Net jei suvokiamas kitos šalies pranašumas, priimant spren-dimus į jį neatsižvelgiama.

E. Rhodes nuomone, pavyzdžiui, 1973 m. Egipto–Izraelio karas kilo dėl vidinės Egipto politikos dinamikos, kai valstybės viduje bu-vo jaučiamas didžiulis spaudimas imtis aktyvių veiksmų Izraelio at-žvilgiu²⁹. Pastarojo mėginimas demonstruoti karinę galią nedavė jo-kių rezultatų. Paradoksalu, tačiau šiuo atveju net ir pralaimėtas karas sustiprino vidinį Egipto stabilumą, o vėliau nuvedė abi šalis į taikos derybas. Panaši situacija 2003 m. pavasarį susiklostė tarp JAV ir Irako vadovybės. JAV administracijos akimis, atsitraukimas nuo už-

sibrėžtų tikslų (nuginkluoti Saddamo Husseino režimą) būtų lėmęs rinkėjų pasitikėjimo praradimą ir politinės karjeros pabaigą, todėl valstybės viduje buvo jaučiamas didžiulis spaudimas įgyvendinti pažadus pakeisti Irako vadovą ir jį nuginkluoti. Abiem atvejais, kai karinių priemonių naudojimas buvo sąlygojamas vidinės šalies situacijos, atgrasinančios valstybės gynybinis pajėgumas neturėjo labai didelės reikšmės.

Nepaisant šio trūkumo, karinis atgrasinančiojo potencialas yra esminė sėkmingo atgrasinimo sąlyga. Tačiau vien turėti pakankamai pajėgumų neužtenka – jei priešininkas apie juos nežinos, elgsis taip, tarsi jų iš viso nebūtų. Konvencinis atgrasinimas susijęs su kuo detalesniu informacijos „kaip aš tave nubausiu“ perdavimu, todėl priešininkas sužino visą kritinę informaciją apie oponento ketinimus. Pavyzdžiui, Suomija šaltojo karo metais, norėdama atgrasinti SSRS, turėjo ją įtikinti savo pasirengimu ir sugebėjimu pasipriešinti agresijai – perduoti potencialiam agresoriui informaciją apie turimą ginkluotę, mobilizacinę rezervą, personalo skaičių ir t. t. Tai leido SSRS kariniams planuotojams nuspėti Suomijos gynybos planus ir keisti pagal juos savo strategiją. „Gynėjui iškyla dilema – norėdamas atgrasinti, jis turi atrodyti pranašesnis, galintis padaryti žalos. Bet norėdamas būti pranašesnis, jis turi savo galimybes laikyti paslapyje.³⁰“ Šiuo atveju atgrasinimo logika laidoja pati save. O agresorius neturi perdavinėti jokios informacijos apie savo ketinimus ir pajėgumus.

Branduolinis atgrasinimas neturi šio trūkumo, nes perduoda daug mažiau informacijos apie operacinius planus ir būsimą taktiką. Be to, pačios informacijos perdavimo išlaidos yra didesnės konvencinių ginklų naudojimo atveju. Pavyzdžiui, pažadas bombarduoti tam tikrą objektą branduoliniu ginklu nesuteikia naudotinos informacijos, nes gynyba vis vien nėra galima.

Vidinė motyvacija ypač sustiprėja, kai stipresnioji ir agresyvesnioji šalis mato, kad jėgos pusiausvyra keičiasi nepalankia jai linkme. Numanomas priešininko sustiprėjimas gali išprovokuoti agresiją ir prevencinius smūgius net esant didesniems už galimą naudą

nuostoliams, jei valstybė prognozuoja, kad jėgų pusiausvyra ateityje dar labiau pablogės. Oponentų pajėgumas vykdyti karinę kampaniją nuolat keičiasi. Tarp atgrasinamojo ir atgrasinančiojo susidaro savotiška strateginė dinamika, o potencialus agresorius visada gali rasti sėkmės langą (angl. *window of opportunity*), kai turi santykinį pranašumą. Kuo daugiau viena šalis perduoda informacijos apie tai, ką darys t momentu, tuo daugiau kita šalis turi galimybių panaikinti prognozuojamą žalą, kilsiančią t + 1 momentu³¹.

Laiko veiksnys veikia ir kitaip – konvencinio atgrasinimo atveju nuostoliai pasiskirsto per ilgą laiką, todėl ne taip jaučiami. Be to, nuostoliai gali būti mažinami naudojant kitokią taktiką ar pažangesnius ginklus. Pavyzdžiui, 1939 m. Vokietija galėjo prognozuoti Prancūzijos strategiją ir šią šalį aplenksti. Nuostolius galima mažinti savo pajėgumus išsklaidant geografiškai. Antrojo pasaulinio karo metu Vokietijos pramonė buvo išmėtyta, todėl sąjungininkams bombardavimai neatnešė didelės naudos: kuo daugiau bombų numesdavo ant Vokietijos, tuo labiau didėjo jos karinės pramonės produkcijos kiekiai³².

Apibendrinant nuostolių ir naudos dilemą, galima išskirti tris pagrindinius jos lygmenis. Pirmuoju lygmeniu potencialus agresorius skaičiuoja karo naudą ir dėl karo veiksmų patirtus nuostolius. Toks požiūris remiasi neorealistine pasaulio supratimu ir mažai atsižvelgia į valstybės viduje vykstančius procesus. Atgrasinimo strategijos teoriją papildė politinių lyderių motyvacijos veikti arba susilaikyti nuo aktyvių veiksmų įtraukimas į naudos ir nuostolių lygtį. Šiuo atveju atgrasinančiai valstybei svarbu netapti vidinių agresoriaus problemų sprendimo įkaite. Tokių agresorių yra sunkiau atgrasinti, nes jis skaičiuoja ne tik iš karo veiksmų gautą naudą, bet ir vidinį politinį komfortą. Galiausiai laiko veiksnio panaudojimas dar labiau komplikuoja atgrasinimo efektyvumo lygtį.

1 lentelė. Naudos ir nuostolių dilemos lygmenys

	gauta iš karo	>	patirti kare
Nauda	veikimo	>	Nuostoliai dėl neveikimo
	numanoma gauti ateityje, jei dabar imsime veiksmų	>	prognozuojami dėl neveikimo, jei dabar nesiimsime veiksmų

Nuostolių padarymo būdai

Atgrasinanti valstybė nuostolių gali padaryti įvairiais būdais. Svarbiausia, nors ir ne vienintelė, karinė priemonė padaryti priešininkui nepriimtinių nuostolių – stipri gynyba (angl. *deterrence by denial strategy*). Tiesa, kartais literatūroje atgrasinimas ir gynyba yra vaizduojami kaip vienas po kito einantys procesai, t. y. iki konflikto pradžios stengiamės atgrasinti, jei tai nepavyksta, ginamės. Toks požiūris nėra teisingas. Atgrasinimas yra susijęs su pasirengimu naudoti karinę jėgą (tiek su gynyba, tiek su pažadu pradėti puolimą), todėl atgrasinimo ir kariavimo atskirti negalima. Pažadas pradėti karą, jei potencialus priešas stengsis primesti savo valią, gali būti sėkmingai išpildytas tik jeigu yra parengta karo vedimo strategija³³.

Atgrasinimas ir gynyba susiję daugeliu atvejų. Visų pirma atgrasinimas skirtas sustabdyti priešininko veiksmus, kai jie dar nėra pradėti vykdyti. Stipri gynyba sustiprina atgrasinimo efektą, parodydama dar prieš konflikto pradžią potencialiems priešininkams, kokie nepriimtini nuostoliai jų laukia įsiveržus į šalį. Stipri gynyba yra esminė atgrasinimo strategijos dalis³⁴. Kartu, net ir prasidėjus konfliktui, atgrasinimas gali ir toliau puikiai veikti. Pavyzdžiui, tarp dviejų branduolinių valstybių kilus lokaliniam konvenciniam karui, jos gali bijoti panaudoti branduolinį ginklą, siekdamos išvengti kitos šalies branduolinio atsako.

Skirtumas tarp gynybos ir atgrasinimo tampa slidesnis, kai nagrinėjame valstybes, neturinčias branduolinės ginkluotės. Jos turi mažai galimybių smogti priešininkui pačios nesigindamos. Tokios valstybės gali tik grasinti būsimam agresoriui, kad jo patirti nuostoliai bus daug didesni už laimėjimus. Šiuo atveju gynyba supanašėja su atgrasinimu³⁵. Tiesa, valstybei, turinčiai tik gynybos strategiją, yra labai sunku efektyviai atgrasinti. Analizuodamas K. von Clausewitzo apmąstymus apie gynybą, L. Freedman pažymi³⁶, kad „laikytis tik gynybinės taktikos reiškia leisti agresoriui atgauti savo jėgas dar kitam puolimui“.

Atgrasinimo teorija pabrėžia ne tik karinių nuostolių klausimus. Karas ar agresija dažnai reiškia santykių su agresijos objektu ir jos sąjungininkais nutraukimą, tikėtinos tarptautinės sankcijos. Šiuolaikiniame pasaulyje kariaujančioms valstybėms tai reiškia didžiuosius nuostolius, ypač prarastą pelną iš tarptautinės prekybos. Ekonominų ryšių nutraukimas smarkiai atsilieps ekonominėms interesų grupėms. Pavyzdžiui, P. Davis rekomenduoja silpnoms ir vidutinio stiprumo valstybėms, kurios neturi pakankamai karinės galios atgrasinti priešininkus, taip susaistyti galimus agresorius (pvz., saugumo, ekonominius, politinius susitarimus), kad jie būtų griežtai nubausti tarptautinės bendruomenės, nesvarbu, agresija bus sėkminga ar ne³⁷. Sankcijos gali būti karinės (baudžiamoji ataka) arba ekonominės (blokada, prekybos uždraudimas, sąskaitų įšaldymas ir t. t.). Ekonominės sankcijos turi būti užtikrintos ir tvirtos.

Būtų galima išskirti du pagrindinius būdus, kaip valstybė gali padaryti priešininkui nepriimtinių nuostolių:

1. *Keršijant* priešininkui jo teritorijoje, t. y. baudžiamoji akcija atsakant į oponento ataką. Pavyzdžiui, Izraelis baudžia *Hisb'allah* naikindamas jos bazes ir rėmėjus Libano teritorijoje, bet nesistengia tos teritorijos užimti. Atgrasinimo kerštu (angl. *punishment*) šalininkai mano, kad svarbiau ne apsiginti nuo priešininko atakos, bet sunaikinti svarbiausius objektus – miestus, pramonės centrus ir t. t. Žinodamas mūsų nusistatymą taip „žiauriai“ atkeršyti, priešininkas nedrįs mūsų atakuoti³⁸. Kariniame žodyne šis būdas vadinamas atpildo (angl. *deterrence by retaliation*) strategija.

2. *Kariaujant* ir neleidžiant priešininkui pasiekti norimų tikslų – užimti ir kontroliuoti mūsų valstybės teritoriją. Tikslas yra sunaikinti priešininko karines pajėgas ar palaužti valią priešintis. Marginot linija Prancūzijoje arba Mannerheimo linija Suomijoje yra tokios strategijos pavyzdys, kai valstybės bandė atgrasinti priešą parodydamos, jog turi pakankamai pajėgumų naikinti priešą savo šalies teritorijoje, bet ne už jos ribų. Šis būdas vadinamas atsaku (angl. *deterrence by denial*). Atsakas ir gynyba faktiškai turi tapačias reikšmes³⁹.

Šių būdų pasirinkimas priklauso nuo atgrasinančiojo ir atgrasinamojo galimybių. Valstybė, turinti branduolinių ginklų, stiprių tolimojo nuotolio konvencinių pajėgumų ar asimetrinio poveikio priemonių, gali grasinti priešininkui kerštu. Mažos, bet stiprios valstybės greičiausiai rinksis atsako strategiją. Idealiu atveju atgrasinantisys galėtų turėti abiejų pajėgumų kombinaciją, tačiau vien pajėgumų gali neužtekti. Svarbiausia įtikinti priešininką, kad jie bus panaudoti. Galima turėti didžiulį karinį potencialą, tačiau jei priešininkas netikės, jog jis bus panaudotas, elgsis taip, tarsi jo nebūtų. 1939 m. rugsėjį A. Hitleris ignoravo Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos kariuomenes, nes visiškai teisingai netikėjo, jog joms bus duotas įsakymas įsiveržti į Vokietijos teritoriją. Taigi svarbu ne tik faktinės šalies galimybės, bet ir kaip jas suvokia priešininkai.

Apibendrinant pagal strateginius tikslus ir priemones galima išskirti tokius atgrasinimo strategijos variantus (2-a lentelė):

2 lentelė. *Atgrasinimo strategijos variantai*

		<i>Pagrindinis tikslas</i>	
		<i>Pergalė kare</i>	<i>Karo išvengimas</i>
priemonės	kariavimas	tradicinė karinė strategija	atgrasinimas (atsako strategija)
	kerštas	karas su terorizmu	atgrasinimas (atpildas)

Atgrasinimo patikimumo užtikrinimas

Atgrasinimo teorija grindžiama nuostata, kad atgrasinamasis yra racionalus veikėjas, kuris atsižvelgia į galimus karinio konflikto nuostolius ir lygina juos su gaunama nauda. Atgrasinimo teorijos šalininkai, taikydami racionalaus pasirinkimo teorijas, tiki, kad netgi tie veiksmai, kurie iš šalies atrodo iracionalūs arba neracionalūs, turi racionalumo pagrindą⁴⁰. Todėl norėdama atgrasinti, valstybė turi tiksliai suformuluoti savo interesus ir pasiskelbti juos ginsianti. Demonstruodama savo galimybes juos apginti, ji privalo parodyti savo priešininkams, jog jiems neverta kelti grėsmę tiems interesams. Kai tokios pastangos sėkmingos, galima sakyti, kad atgrasinimas yra patikimas⁴¹.

Dėl skirtingo nuostolių ir naudos santykio suvokimo atgrasinimo teoretikai skirstomi į „sunkiosios“ arba „lengvosios“ mokyklos šalininkus. Abi kryptys sutinka, kad priešininkui reikia padaryti nepriimtinių nuostolių, kurie būtų didesni nei ginčo ar konflikto objekto vertė. „Lengvo“ atgrasinimo mokykla sako, kad jei numatomi nuostoliai yra dideli, tai jau jų suvokimas atima bet kokią norą rizikuoti. Todėl norint atgrasinti, užtenka laikyti minimalų ginkluotės kiekį arba sugebėti kitais būdais padaryti priešininkui didelių nuostolių. „Sunkiosios“ mokyklos šalininkų nuomone, priešininkai yra linkę blefuoti, todėl ir atgrasinimui reikia daug didesnio ginkluotės kiekio. „Sunkioji“ atgrasinimo mokykla tvirtina, kad net jeigu numatomi nuostoliai yra didžiuliai, agresorius gali surizikuoti pulti ir bandyti tų nuostolių išvengti.

Ginkluotės kiekis

Atgrasinimas žlunga, jei valstybė neturi pakankamai karinės jėgos vykdyti šią politiką sėkmingai gindamasi. Karinių strategų manymu, puolimui reikia daug didesnių pajėgų nei gynybai, todėl atgrasinantysis turi turėti mažiausiai vieną trečdalį atgrasinamojo karinės galios. Svarbiausias veiksnys yra ne absoliuti galia, bet pa-

jėgumų santykis (proporcija) tam tikrame atakos taške⁴². Tiesa, dėl kokybinių ginklų skirtumų karinės galios apskaičiavimai yra labai subjektyvūs ir racionaliai pasverti galimybes labai sunku. Todėl negali būti vieno atsakymo, kiek karinės galios reikia turėti norint atgrasinti. Vis dėlto valstybės pagal ginkluotės kiekį, skirtą atgrasinti priešininkui, teoriškai gali būti skirstomas į dvi dideles kategorijas⁴³:

1. Minimalus atgrasinimas paremtas „lengvosios“ mokyklos nuomone, kad atgrasinimui užtenka tik galybės padaryti didelių nuostolių. Pavyzdžiui, šaltojo karo metais JAV atliktos studijos apskaičiavimu, atgrasinti SSRS būtų užtekę 400 megatonų galingumo branduolinių galvučių⁴⁴. Kadangi pagrindinis branduolinio atgrasinimo reikalavimas yra galimybė smogti atsakomąjį smūgį (atgrasinimas kerštu), jo šalininkai argumentuoja, jog žala, padaryta keršijant, yra pakankamai didelė, kad atgrasintų ataką iš priešiško. Nors galimybė panaudoti kerštui visą griaunamąjį arsenalą nėra visiškai užtikrinta, ir ji atima visokį norą rizikuoti⁴⁵. Minimalaus atgrasinimo reikalavimus tenkina ir atgrasinimas konvencine ginkluote. Pagrindinis minimalaus atgrasinimo elementas yra patikimumas – galimybė tiksliai pataikyti į taikinį gavus nustatytą komandą.
2. Maksimaliam atgrasinimui reikia didelio strateginės ginkluotės kiekio. Toks požiūris paremtas „sunkiosios“ mokyklos nuomone, kad atgrasinimui neužtenka tikimybės sunaikinti priešininką. Norint išvengti rizikos, reikia turėti pajėgų, galinčių kovoti ir laimėti karą. Potencialus agresorius gali surizikuoti ir žaibiškai užimti teritoriją prieš įsikišant kokiam nors išorinei jėgai ir laikyti iškovotas pozicijas tol, kol pasieks savo politinius tikslus. Kitais žodžiais, jo tikslas būtų iš pradžių laimėti karą, o paskui laimėti ir taiką. Agresoriaus planai gali ir žlugti, bet atgrasinimui tai jau nesvarbu⁴⁶.

Atgrasinimo teoretikai ginčijasi ir dėl įvairių tipų ginkluotės atgrasinamojo potencialo efektyvumo. Nors nuostolių ir naudos po-

žiūriu nėra didelio skirtumo, kokio tipo ginkluotei bus išleisti pinigai, konvencinis atgrasinimas turi kitų trūkumų, kurie leidžia abejoti jo patikimumu. Pirma, konvencinio atgrasinimo žlugimas dar nėra „pasaulio pabaiga“⁴⁷. Atgrasinančiojo problema yra įtikinti atgrasinamąjį, jog pastarasis agresijos atveju patirs nepriimtinių nuostolių. Turint tik konvencinę ginkluotę, tai padaryti yra sunku. Antra, konvencinis atgrasinimas, nors moderni konvencinė ginkluotė ir pasižymi didžiule griaunamąja jėga, nesukelia tokios baimės kaip branduolinis karas turbūt todėl, kad konvencinio karo atveju įmanoma išlikti gyvam. Branduolinis ginklas taip pat daro didelę psichologinę įtaką – Prancūzijos strateginė ginkluotė pradėjo daryti įtaką daug anksčiau nei faktiškai ji buvo paruošta operacijoms⁴⁸.

Neatsitiktinai 1994 m. Prancūzijos išleistoje Gynybos baltojoje knygoje rašoma, kad „konvencinio atgrasinimo teorijos yra pagrįstos faktu, jog naujos konvencinių ginklų technologijos suteikia tokį pranašumą jomis besinaudojančioms valstybėms, kad branduolinė dalis tampa nebe tokia svarbi. Klaidinga manyti, kad konvencinių ginklų efektas, palyginti su branduoliniais, gali užkirsti kelią karui. Istorija rodo priešingai – kad konvencinė galios politika yra savaimė nestabili, grįsta ruošimosi karui ir jo vedimo strategija. Pagal šias teorijas, tarptautiniai konfliktai gali būti išspręsti jėga, o tai skatina ginklavimosi varžybas“⁴⁹.

Branduolinio ginklo šalininkų argumentus griauna faktas, kad dvi branduolinės valstybės jau buvo užpultos (Izraelis 1973 m. bei 1991 m. ir Didžioji Britanija 1982 m.), bet nė vienu atveju branduolinis atgrasinimas nesuvaidino svarbaus vaidmens⁵⁰. Todėl vis labiau pabrėžiama, kad branduolinis atgrasinimas turi būti susietas su konvenciniu. Konvencinio atgrasinimo patikimumą ypač stiprina spartus konvencinių ginklų tobulėjimas – pastaraisiais dešimtmečiais padidėjo jų patikimumas, taiklumas, sparta, greitis ir tikslumas⁵¹. Tai stiprina galimybes atgrasinti tik konvencinėmis priemonėmis ne tik ginantis, bet ir smogiant priešininkui jo paties teritorijoje.

Valios perdavimas

Atgrasinimas žlunga, kai atgrasinantysis, nors ir stengiasi, bet nesugeba perduoti oponentui savo ketinimų vartoti jėgą. Viena iš dažniausiai pasitaikančių nesusipratimų priežasčių yra kultūriniai skirtumai. Priešininkams perduodamas žinias visada veikia valstybių lyderių kultūrinės nuostatos. Tai, kas savaime suprantama vienai šaliai, gali būti nesuprantama kitai. Pavyzdžiui, 1965 m. Vietnamo karo metu JAV siuntė „lengvas“ divizijas vietoj „sunkių“ signalizuodama savo ribotus tikslus kare. Puzėmis tarp bombardavimų amerikiečiai taip pat siuntė diplomatinis signalus Šiaurės Vietnamo vadovams. Tačiau jie amerikiečių signalus interpretavo kaip jų silpnumo požymį ir nesileido būti atgrasinami Pietų Vietnamo atžvilgiu⁵².

Motyvuotas nukrypimas aiškinantis priešininko valią ir galimybes yra kita svarbi atgrasinimo žlugimo priežastis. Valstybių vadovai dažnai linksta į gražias svajones (angl. *wishful thinking*), siekia išvengti įtampos, kurią gali sukelti negatyvi informacija ar žinios apie priešininkų laimėjimus. Tokia nuostata sustiprėja per krizes bei stresus ir ypač veikia sutrikusios psichikos autoritarinius lyderius. Tai viena priežasčių, kodėl Vakarų demokratinės valstybės bijo, jog masinio naikinimo ginklai atsidurs nedemokratinėse režimų lyderių rankose. Tokie lyderiai yra faktiškai neatgrasinami. Be to, toks lyderis gali blefuoti tikėdamasis, kad auka nenaudos plataus spektro atsakomųjų veiksmų. Pavyzdžiui, galima tikėtis, kad branduolinė valstybė varžys savo veiksmus atsakydama į silpnesnės valstybės agresiją, nes bijos negatyvios tarptautinės bendrijos reakcijos.

Kultūriniai skirtumai sukelia dviejų rūšių problemų. Pirma, tam tikri žodžiai, veiksmai ir simboliai turi skirtingą reikšmę, galią ar rezonansą skirtingose kultūrose. Pavyzdžiui, dauguma tyrinėtojų daro išvadą, kad Indijos–Pakistano konflikto metu 1971 m. Pakistano lyderis Yahya Khan atmetė Indijos premjerės Indiros Gandhi pasiūlymus, kadangi jo vyriškajam *ego* moters ultimatumas buvo psichologiškai nepriimtinas⁵³. Antra, kultūriniai skirtumai iškraipo vi-

są problemos kontekstą. Sakykime, argentiniečiai 1982 m. Falklando karą traktavo kaip išsivaduojamąją kovą, o britai – kaip galimybę apsispręsti ir teisę atsakyti į agresiją⁵⁴.

Informacijos iškraipymai ar žvalgybos agentūrų nesėkmės taip pat gali sutrukdyti perduoti priešininkui informaciją apie atgrasinančiojo ketinimus. 1990 m. prieš pirmąjį Persijos įlankos karą JAV žvalgybos agentūros nesugebėjo nuspėti, jog Irakas ruošiasi pulti Kuveitą. Šiuo atveju atgrasinti Iraką tapo dar sunkiau, kadangi šios šalies lyderiai netikėjo ir amerikiečių pasiryžimu imtis karinių veiksmų ginant savo sąjungininkę. Kitas nesupratimo pavyzdys – J. Kennedy laimėjo rinkimus kaltindamas D. Eisenhowerį, kad jis dėl savo neveiklumo leido sovietams įgyti branduolinių pajėgų pranašumą. Po pergalės, 1961 m., buvo atliktas tyrimas. Jo metu nustatyta, kad atotrūkis tikrai buvo, bet amerikiečių naudai⁵⁵. Tokio didžiulio neatitikimo priežastis – bendros žvalgybos sistemos nebuvimas. Centrinė žvalgybos valdyba paruošė vieną raportą, oro pajėgos – kitą, pastarasis klaidingai tvirtino, kad SSRS turi nemenką pranašumą.

Potencialaus agresoriaus taip pat neįmanoma „išauklėti“ dėl jo politikos keliamų pavojų⁵⁶. Visų pirma lyderiai nemėgsta blogų žinių ir jų nesiklauso. Biurokratinis aparatas, norėdamas įtikti savo politiniams vadovams, jas dažnai iškraipo ir skirtingai interpretuoja. Antra, iš klaidų mokomasi, bet dažnai ne to, ko reikia. Pavyzdžiui, 1948 m. egiptiečiai suvokė ne tai, kad Izraelis turi daugiau pajėgumų, bet kad jie patys viduje yra korumpuoti. Todėl naujai vyriausybei atrodė, kad jai pavyks išvengti praeities nesėkmių. Net jeigu iš klaidų bandoma mokytis, tai galvojama, kaip tas klaidas galima ištaisyti ir pakreipti įvykius sau naudinga linkme.

Krizės metu dėl patiriamo spaudimo tampa dar sunkiau priimti apgalvotus ir racionalius sprendimus. E. Rhodes, ištyręs valstybių elgesio krizių metu modelius, nustatė, kad jei krizė pasiekė tokį tašką, kai visiems tampa aiškūs agresoriaus planai, jau būna per vėlu perduoti žinią apie šių planų pražūtingumą. Norint pakeisti priešininko sprendimus, reikia veikti dar prieš tai, kai sprendimas imtis agresyvių veiksmų jau yra priimtas. Atgaliniai sprendimai yra

psichologiškai labai sunkūs. Tai ypač svarbu lyderiams, kurių populiarumas ar valdžia rėmėsi būtent tam tikrų sprendimo būdų propagavimu (pvz., J. Kennedy pasiūlė SSRS atitraukti raketas iš Kubos tik po to, kai jos ten jau buvo nuvežtos). Ypač krizių metu lyderiai vis mažiau girdi priešininko signalus, todėl siunčiama žinia turi mažiau galimybių pasiekti adresatą. Tai labai sustiprina diplomatijos ir taikos metu sudarytų sutarčių reikšmę, nes tokiu būdu apie politinius įsipareigojimus pranešama gerokai anksčiau, nei priimamas sprendimas vykdyti agresiją.

Krizės metu duotais naujais kariniais ir politiniais įsipareigojimais siunčiami signalai taip pat dažniausiai neturi laukiamo efekto. P. Karlsten, P. Howell ir A. Allen, analizuodami JAV politiką, daro išvadą, kad papildomų pajėgų perdislokavimas, laivų eskadrų siuntimas į krizės regioną beveik neturi jokio empirinio ryšio su agresijos tikimybe⁵⁷. Dėl motyvuoto nukrypimo krizės atveju agresorius dažniausiai lieka aklas tokiems signalams. Atgrasinančios valstybės karinio potencialo didėjimas gali padidinti laiko spaudimą potencialiam agresoriui imtis konkrečių veiksmų. Racionaliam veikėjui reikia laiko apmąstymams ir apskaičiavimams. Todėl spaudimas veda prie neracionalių sprendimų ir greitų alternatyvų paieškos.

Pastangos stiprinti konvencinį atgrasinimą gali veikti net prieš pačią atgrasinančiąją valstybę. Čia susideda du veiksniai. Pirma, papildomų konvencinių pajėgumų kūrimas tarsi įrodo agresoriui, kad konfliktas neišvengiamas. Tai suprantama kaip priešiško išraiška, o ne gynybos aktas. Agresorius gali padaryti išvadą, kad oponentas atsisakė politinių konflikto sureguliuavimo formų ir yra reikalingas karinis konflikto sprendimas. Šiuo atveju trumpalaikis atgrasinimas gali būti sėkmingas, bet ilgalaikiai padariniai bus pražūtingi. Jei abi šalys suvoks viena kitos karinių pajėgumų didinimą kaip grėsmę savo saugumui, situacija gali tapti nebevaldoma. Todėl norint efektyviai atgrasinti neišprovokuojuotą prevencinio smūgio geriausia – plėsti tas pajėgas, kurios nesuteikia pirmo smūgio galimybės. Reikia balansuoti tarp puolamųjų pajėgumų didinimo ir jų generuojamo nestabilumo. Nors skirtumas tarp gynybinės ir puolamosios gin-

kluotės yra gana slidus, įprasta laikyti, kad ginklas, kuris žeidžia tik žmones, bet nepaliečia kitos šalies smogiamųjų įtaisų, yra gynybinis: jis neskatina priešininko smogti pirmam. Ginklai, kurie skirti sunaikinti karinius objektus (pvz., priešo raketas ar bombonešius), gali suteikti pranašumą tam, kuris atakuos pirmas, o tai skatina ir provokuoja prevencinius smūgius⁵⁸.

Apibendrinant galima teigti, kad atgrasinimo sėkmę lemia du veiksniai: karinės galimybės įvykdyti grasinimą ir noras / valia jį įvykdyti. Kai šių reikalavimų nesilaikoma, atgrasinimas gali žlugti. Atgrasinančioji šalis gali neatgrasinti, jei: atgrasinamasis tiki, jog mes nekovosime arba kovosime nelabai stipriai (kad ir kokio dydžio būtų mūsų pajėgos); jei jis įsitikinęs laimėsias karinę pergalę (kad ir koks kvailas tas tikėjimas); jei jis tikės, kad karas bet kuriuo atveju yra neišvengiamas; jei jis yra visiškai abejingas grėsmėms⁵⁹.

Greita pergalė – kelias į sėkmę

Atgrasinimo strategijoje svarbus yra rizikos elementas, kuris įrašo dar vieną kintamąjį į naudos ir nuostolių lygtį. E. Rhodes nuomone, atgrasinančioji šalis gali tikėtis, jog agresorių gali sulaikyti ne nepriimtinių nuostolių suteikimas, bet nesugebėjimas juos apskaičiuoti, kylantis dėl konflikte tvyrančio chaoso⁶⁰. Karine prasme tai reiškia, jog svarbus veiksnys, užtikrinantis atgrasinimo efektyvumą, yra neleidimas priešininkui pasiekti greitą pergalę ir kontroliuoti paskui eisiančių įvykių eigą. Trumpi karai yra pakenčiamesni nei ilgi, nes atneša kur kas mažiau nuostolių. Jei pergalė yra neužtikrinta ar numatoma tik po ilgo ir sekinančio konflikto, atgrasinimo sėkmės tikimybė labai padidėja.

Agresoriai ne visada numato kiekvieną tikimybę, ją tikrina, skaičiuoja išlaidas ir pasirenka veikimo būdą pagal naudingiausią scenarijų⁶¹. Vietoj to jie renkasi tą alternatyvą, kurios scenarijus yra daugmaž aiškus, ir būsiami įvykiai yra prognozuojami. Todėl, J. Mearsheimerio nuomone, jei potencialaus agresoriaus lyderiai nema-

to labai didelių vidinių pasyvios politikos išlaidų (jos apima vidinę valstybės lyderių motyvaciją, vidaus politikos situaciją), labai atsargiai svarsto agresijos galimybę⁶². Kadangi ilgas karas yra rizikingas, jie jo nepradės, jeigu nebus užtikrinti dėl greitos pergalės. Taigi agresoriui svarbu ne absoliutus išlaidų dydis, bet sugebėjimas jas apskaičiuoti. Sugebėjimas kalkuluoti išlaidas yra svarbi atgrasinimo žlugimo sąlyga. Nesugebėjimas apskaičiuoti išlaidas yra beveik pakankama sąlyga, kad atgrasinimas pasiektų tikslą. Ilgas karas, pagal apibrėžimą, suteikia mažiau galimybių apskaičiuoti išlaidas ir jas kontroliuoti, tai yra jis sudaro neapibrėžtumo situaciją. E. Rhodes nuomone, galima daryti šias išvadas⁶³:

- atgrasinimas gali pasiekti tikslą, jeigu planuotojams vienintelė išeitis yra ilgas, sekinantis karas;
- potencialūs agresoriai gali surizikuoti, jeigu mato greitos pergalės galimybes;
- jei trumpas karas (vok. *blitzkrieg*) nėra įmanomas, agresorius gali pradėti karą turėdamas ribotų tikslų. Šiuo atveju jis privalo būti įsitikinęs, kad karo eiga gali būti kontroliuojama, o priešininkas mieliau sutiks taikytis nei veltis į ilgą konfliktą.

Šie teiginiai buvo patvirtinti empirinių tyrimų metu. P. Huth padaryta 58 atgrasinimo atvejų studija parodė, kad ilgalaikis balansas (pvz., kai atgrasinančioji šalis turi galimybę mobilizuoti didžiules pajėgas) neturi svarbesnės reikšmės atgrasinimo efektyvumui⁶⁴. Todėl norint efektyviai atgrasinti, reikia sugebėti nuo pat konflikto pradžios atremti agresiją. Atgrasinimas atsaku yra daug efektyvesnis nei atgrasinimas kerštu. Atgrasinimas nepasiekė tikslo tik 17 procentų atveju (4/24), kai besiginantysis turėjo panašaus pajėgumo ar didesnes negu numatomas priešininkas pajėgas. Atgrasinimas pasiekė tikslą daugeliu atvejų – 88 procentais (30/34), kai besiginantysis turėjo panašaus pajėgumo ar didesnes negu numatomas priešininkas pajėgas.

Antra, vietinis karinės galios balansas yra daug svarbesnis nei bendras. Pavyzdžiui, Baltijos šalių ir Rusijos konflikto metu didžiau-

sią įtaką sėkmingam atgrasinimui turės karinė situacija Baltijos jūros regione, o ne bendras NATO ir Rusijos jėgų santykis. Todėl valstybių sugebėjimas greitai panaudoti karines jūrų ir oro pajėgas ginant sąjungininkus, kartu keičiant vietinius galios balansus, turi didžiulę reikšmę. „Dantis už danti“ politika, kai į kiekvieną nedraugišką priešininko veiksmą atsakoma tuo pačiu, P. Hutho nuomone, net 33 procentais padidina atgrasinimo efektyvumą⁶⁵. Greitą pastiprinimo permetimą reikia skirti nuo anksčiau minėto pasyvaus jėgos demonstravimo (angl. *show of force*). Tik išankstinis realių karinių pajėgumų dislokavimas suteikia garantiją, kad atgrasinančios šalys yra pasiryžusios naudoti karinę jėgą vykdydamos savo išpareigojimus trečiųjų šalių atžvilgiu.

Kai atgrasinimo strategiją naudoja valstybių sąjunga, ši strategija įgauna daugiau trūkumų. Norint atgrasinti daug priešų dėl geografinių priežasčių, reikia patikimų galios projekcijos pajėgumų. Pavyzdžiui, JAV būti pasiruošusioms įsikišti į konfliktus Azijoje, Europoje ir Afrikoje yra brangu ir sunku, tam joms reikia gerai aprūpintų karinių oro, sausumos pajėgų ir laivyno⁶⁶. Norint efektyviai panaudoti tas pajėgas, reikia turėti platų karinių bazių tinklą, o šioms – didelių paramos priėmimo galimybių. Efektyvi konvencinė gynyba reikalauja didelių sausumos pajėgų bei technologinio pranašumo. Nieko stebėtina, kad tokia strategija yra labai brangi⁶⁷.

Apibendrinant – kariniams planuotojams svarbu prisiminti, kad atgrasinimas yra labiau veikiamas ne ilgalaikės, bet trumpalaikės ir vidutinio ilgumo pusiausvyros. Karinė situacija pirminėje konflikto stadijoje turi didžiausią įtaką agresoriaus sprendimams, todėl galimybė padaryti nuostolių yra mažiau svarbi nei sugebėjimas neleisti susidaryti *fait accompli* situacijai.

Išvados

Atgrasinimo strategijos analizė parodė, kad sėkmingas atgrasinimas priklauso nuo įvairių karinių, psichologinių, ekonominių ir kitų veiksnių. Nėra vienos atgrasinimo teorijos, nėra vienintelio bū-

do, kaip atgrasinti priešininkus ir pakeisti jų elgesį sau naudinga linkme. Kiekviena valstybė privalo atsižvelgti į veiksnių visumą ir daugiausia dėmesio skirti tiems veiksniams, kurie labiausiai tinka konkrečioje situacijoje. Karinio ir ekonominio potencialo stiprinimas, sąjungų kūrimas, įtaka agresoriaus vidaus politikai gali labai padidinti arba sumažinti atgrasinimo sėkmės galimybes.

Atgrasinimo efektyvumo analizė ypač svarbi Lietuvai ir kitoms mažoms valstybėms, kurios kariniu potencialu niekada neprilygs savo kaimynėms. Mažos valstybės turi galimybę efektyviai atgrasinti agresorius, jei sėkmingai išnaudos sau palankius veiksnius:

- mažos valstybės privalo daugiausia dėmesio skirti greito reagavimo pajėgų plėtrai; tai neleistų priešininkui greitai pasiekti savo tikslų ir susidaryti *fait accompli* situacijai;
- ekonominės sąjungos ir kiti išankstiniai šalių išipareigojimai didina agresijos išlaidas, ypač jei agresorius yra susijęs glaudžiais ekonominiais ryšiais su atgrasinančiąja šalimi;
- pasirengimas ilgam partizaniniam ar pilietiniam pasipriešinimui sudaro karo neapibrėžtumo situaciją, kai agresorius nebegali apskaičiuoti konflikto;
- galimybės smogti atgal į priešininko teritoriją padidintų atgrasinimo patikimumą. Jei maža valstybė negali įsigyti ilgo nuotolio konvencinės ginkluotės, galima svarstyti asimetriinio atsako variantus, įskaitant sabotažo aktus agresoriaus teritorijoje;
- maža valstybė turėtų nekurstyti negatyvių potencialaus agresoriaus gyventojų nuotaikų. Svarbu, kad maža valstybė netaptų vidinių agresoriaus problemų sprendimo įkaite;
- sprendimų priėmimo procesas turėtų leisti, net ir kapitulius centrinei vyriausybei, gyventojams toliau priešintis;
- pastovus užsienio valstybių karinių pajėgų dislokavimas turėtų įtikinti agresorių, kad sąjungininkai naudos karinę jėgą vykdydami savo išipareigojimus;
- dalyvavimas tarptautinėse operacijose kartu su savo sąjungininkėmis skatina jų moralinį išipareigojimą padėti nelaimės atveju;

- saugumą ir pasitikėjimą didinančios priemonės, dažni valstybių vadovų kontaktai leistų išvengti tarpusavio nesusipratimų ir vienas kitam siunčiamų signalų iškraipymo.

Galima rasti ir kitų veiksmų, kurie leistų mažoms valstybėms sėkmingai atgrasinti potencialius priešininkus. Mažoms valstybėms neįmanoma įgyvendinti visų veiksmų iškart, pavyzdžiui, sunku būtų suderinti pasiruošimus partizaniniam karui su NATO narystės keliamais reikalavimais. Tačiau kai kurios priemonės, kaip antai sąjungininkų pajėgų dislokavimas Lietuvoje ar ankstyvojo išpėjimo sistemų įrengimas, galėtų būti pradėtos įgyvendinti jau dabar. Didesni pajėgumai turėtų būti skiriami Lietuvos kaimynių vidaus politikos procesų analizei, teigiamo Lietuvos įvaizdžio kūrimo rytinėse kaimynėse stiprinimui. Valstybių sąjungos, pavyzdžiui, NATO ir Europos Sąjunga, glaudžiais ryšiais susaisto valstybes tarpusavio išipareigojimais, o tai smarkiai padidina atgrasinimo patikimumą, todėl Lietuva yra suinteresuota šių sąjungų stiprinimu.

Lietuva gali laisvai rinktis, kokias papildomas priemones naudoti potencialiems savo priešininkams atgrasinti. Tačiau svarbiausia, reikia strategijos, ką ir nuo kokių veiksmų ir kaip Lietuva siekia atgrasinti. Šių priemonių analizė turėtų būti atskiro darbo objektas.

NUORODOS

¹ J. Nye. Limits of American Power // Political Science Quarterly. 2002–2003, vol. 117 (4), p. 545.

² Plačiau apie strategijos teoriją žr.: Strategija – jos elementai ir sąvokos evoliucija // Politologija. 2002, Nr. 24 (4), p. 53–81.

³ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. IX-907; Lietuvos Respublikos karinė strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. V1226 // <http://www.kam.lt> [Žiūrėta 2005 02 28].

⁴ D. Moran. Strategic Theory and the History of War // Strategy in the Contemporary World. J. Baylis, J. Wirtz, E. Cohen, C. Gray (sud.). New York: Oxford University Press, 2002. P. 37–38.

⁵ B. Buzan. Introduction to Strategic Studies. Military Technology & International Relations. London: MacMillan, 1987. P. 143–144.

⁶ A. Joxe. Strategic Thinking in Historical Perspective // Strategic Doctrines

and their Alternatives. Y. Sokomoti (ed.). New York: Gordon & Breach, 1987. P. 52–55.

⁷ B. Buzan. Ten pat, p. 144–155.

⁸ B. Buzan. Ten pat, p. 155–160.

⁹ J. C. Hopkins, S. A. Maaranen. Nuclear Weapons in Post Cold War Deterrence // Post-Cold War Deterrence. Washington: National Academy Press, 1997 // <http://bob.nap.edu/html/pcw/Dt-g3.htm> [Žiūrėta 2005 02 28].

¹⁰ S. Miller. The Utility of Nuclear Weapons and the Strategy of No-First-Use. Pugwash Conference on Science and World Affairs, November 2002 // <http://www.pugwash.org/reports/nw/miller.htm> [Žiūrėta 2005 02 28].

¹¹ Center For Defense Information, The World's Nuclear Arsenal // <http://www.cdi.org/issues/nukef&f/database/nukearsenals.cfm> [Žiūrėta 2005 02 28].

¹² P. Richter. US Works Up Plan for Using Nuclear Arms // Los Angeles Times. 9th March 2002.

¹³ W. Arkin. Secret Plan Outlines Unthinkable // Los Angeles Times. 10th March 2002.

¹⁴ P. Richter. Ten pat.

¹⁵ E. Luttwark. The Logic of Strategy // War. L. Freedman (sud.). Oxford, New York: Oxford University Press, 1994. P. 195–196.

¹⁶ C. Builder. Keeping the Strategic Flame // Joint Forces Quartely. 1996, vol. 14 (4), p. 74–76.

¹⁷ Pavyzdžiui, nuo 1945 m. iki 1975 m. Jungtinės Valstijos naudojo karines pajėgas kaip politikos priemonę ne mažiau kaip 215 kartų; Tarybų Sąjunga – apie 190 kartų. Tuo metu įvyko 135 karai, kuriuose mirė apie 25 mln. žmonių. Žr.: K. Booth. The Evolution of Strategic Thinking: Volume I: Theories and Concepts // Contemporary Strategy. J. Baylis, J. Garnett, P. Williams (eds.). Princeton University Press, 1987. P. 55.

¹⁸ T. Shelling. The Strategy of Conflict. 2nd ed. Harvard University Press, 1980. P. 5.

¹⁹ B. Buzan. Ten pat, p. 138.

²⁰ J. Fergusson. Structure and Technology: Nuclear Deterrence after Bipolarity. Occasional Paper, The University of Manitoba, Centre for Defence and Security Studies, 1995. P. 53.

²¹ R. W. Mansbach. The Global Puzzle: Issues and Actors in World Politics. Geneva: Houghton Mifflin, 1994. P. G-7.

²² J. Stefanowisz. Nuclear Deterrence and Non-nuclear powers. Occasional paper. The University of Manitoba, Centre for Defence and Security Studies, 1995. P. 1.

²³ P. M. Morgan. Deterrence. A Conceptual Analysis. London: Sage, 1977. P. 21.

²⁴ B. Buzan, E. Herring. The Arms Dynamic in World Politics. London: Lynne Rieners, 1998. P. 136.

²⁵ K. W. Deutsch. The Analysis of International Relations. 2nd ed. New York: Prentice Hall, 1978. P. 154–155.

²⁶ K. J. Holsti. International Politics: a Framework for Analysis. 7th ed. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1995. P. 220–224; S. L. Cimbala. Military Persuasion. Deterrence and Provocation in Crisis and War. Pennsylvania State University Press, 1994. P. 65.

²⁷ R. Lebow. Between Peace and War. The Nature of International Crisis. Baltimore: Johns Hopkins University, 1981. P. 274–277.

- ²⁸ E. Rhodes. Review of Empirical Studies of Conventional Deterrence. Occasional Paper, Center for Global Security and Democracy, Rutgers University, 1999.
- ²⁹ E. Rhodes. Ten pat.
- ³⁰ E. Rhodes. Ten pat.
- ³¹ E. Rhodes. Ten pat.
- ³² E. Rhodes. Ten pat.
- ³³ III G. K. Osborne. The Nature of Deterrence // Conventional Deterrence. J. Mearsheimer (ed.). Toronto: Cornell University Press, 1985. P. 10.
- ³⁴ B. Buzan. 1998. Ten pat, p. 136.
- ³⁵ W. Voge. Defence and Nonviolent Deterrence. Nonviolent Sanctions and Cultural Survival Seminar Synopse, 1991 // <http://www.wcfia.harvard.edu/ponsacs/seminars/TransformingStruggle/geography.htm> [Žiūrėta 2005 02 28].
- ³⁶ D. Morrow. Strategic Crossroads The Road Not Taken? Aerospace Power Journal, vol. 3 (3), p. 70–83.
- ³⁷ P. Davis. Protecting Weak and Medium Strength States: Issues of Deterrence, Stability, and Decision Making // Post-Cold War Deterrence. Washington: National Academy Press, 1997 // <http://bob.nap.edu/html/pcw/Dt-g3.htm> [Žiūrėta 2005 02 28].
- ³⁸ A. C. Pierce. The Strategic Defense Initiative: European Perspectives // Evolving European Defense Policines. C. Kelleher, G. Mattox (sud). Lexington books, 1987. P. 151.
- ³⁹ B. Buzan. Ten pat, p. 135–136.
- ⁴⁰ J. Scott. Rational Choice Theory // Theory and Society: Understanding the Present. G. Browning, A. Halcli, N. Newlett, F. Webster (eds.). Sage Publications // 1999. <http://privatewww.essex.ac.uk/~scottj/socscot7.htm> [Žiūrėta 2005 02 28].
- ⁴¹ R. N. Lebow. Ten pat, p. 83.
- ⁴² Encyclopeadia Britannica (1997). The Theory and Conduct of War. Conventional Strategy // <http://www.britannica.com/> [Žiūrėta 2005 02 28].
- ⁴³ B. Buzan. 1998. Ten pat, p. 168–195.
- ⁴⁴ Plačiau apie atgrasinimo pakankamumą žr.: S. Worden SDI and the Alternatives. Washington: NDU Press, 1991. P. 31–44.
- ⁴⁵ A. A. Clark. Deterrence Versus Warfighting // Conventional Deterrence. J. Mearsheimer (ed.). Toronto: Cornell University Press, 1985. P. 17.
- ⁴⁶ C. Gray. „Deterrence and Regional Conflict: Hopes, Fallacies, and „Fixes“ // Comparative Strategy. 1998, vol. 17 (2), p. 58.
- ⁴⁷ J. C. Garnett. Deterrence – Dead but it Won’t Lie Down? Occasional Paper, The University of Manitoba, Centre for Defence and Security Studies, 1995. P. 22.
- ⁴⁸ A. Beaufre. A Strategy of Deterrence // War. L. Freedman (ed.). Oxford, New York: Oxford University Press, 1984. P. 239.
- ⁴⁹ B. Buzan. 1987. Ten pat, p. 50.
- ⁵⁰ C. Gray. Ten pat, p. 56.
- ⁵¹ J. C. Hopkins, S. A. Maaranen. Ten pat.
- ⁵² R. Lebow. Ten pat, p. 205–206.
- ⁵³ G. Cashman. What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict. New York: MacMillan, 1993. P. 36–37.
- ⁵⁴ Lebow R. Ten pat, p. 208.
- ⁵⁵ CNN Interviews: Robert McNamara. CNN Cold War – Episode 12: MAD // <http://cnn.com>

⁵⁶ E. Rhodes. Ten pat.

⁵⁷ E. Rhodes. Ten pat.

⁵⁸ T. Shelling. Ten pat, p. 233.

⁵⁹ C. Gray. Deterrence Resurrected: Revisiting Some Fundamentals // Parameters. 1991, vol. 21 (2), p. 13–21.

⁶⁰ E. Rhodes. Ten pat.

⁶¹ Racionalaus pasirinkimo teorijos taip pat iš dalies ignoruoja faktą, kad individai gauna tik ribotą informaciją, todėl negali visiškai realistiškai daryti prognozių. Norėdamas išvengti šios painiavos, H. Simon vartoja „riboto racionalumo“ sąvoką (angl. *bounded rationality*), iš kurios atsiranda „informacijos ribotumo“ sąvoka. Jo nuomone, informacija yra ribota visose sprendimų priėmimo stadijose: 1) nustatant alternatyvias veiklos strategijas; 2) prognozuojant kiekvienos alternatyvos įgyvendinimo padarinius; 3) darant lyginamąjį padarinių įvertinimą. Dėl informacijos apribojimų žmonės arba valstybės renkasi pirmą pasitaikiusį juos tenkinantį variantą.

J. Hasanyi. Rational-Choice Models of Political Behavior Vs. Functionalist and Conformist Theories // World Politics. 1968, XXI, p. 513–538; C. Ham, M. Hill. The Policy Process in the Modern Capitalist State. 2nd ed. London: Biddles, 1993. P. 82–83.

⁶² J. Mearsheimer. Conventional Deterrence. Ithaca: Cornell University Press, 1983. P. 22–25.

⁶³ E. Rhodes. Ten pat.

⁶⁴ E. Rhodes. Ten pat.

⁶⁵ E. Rhodes. Ten pat.

⁶⁶ P. Davis. Ten pat, p. 156.

⁶⁷ J. C. Hopkins, S. A. Maaranen. Ten pat, p. 118–119.

SUMMARY

EVOLUTION OF THE STRATEGY OF DETERRENCE AND ITS THE MAJOR CHALLENGES

The concept of deterrence is widely used in social sciences. In general literature this means prevention of someone's actions by threatening to impose sanctions. In the area of strategy, deterrence means preventing states to act in a way that is not acceptable to others. According to deterrence theory, wars or aggressions to be prevented by threatening a potential aggressor with retaliation destructive and credible enough to outweigh any benefit the potential aggressor could expect to gain.

The concept of deterrence came to prominence with the appearance of nuclear weapons, precisely because they made it possible for a state under attack to do great harm to the attacker even without really defending itself. This requirement becomes difficult to fulfil when we consider non-nuclear powers. They do not enjoy military capabilities to strike their enemies in retaliation without carrying defence. Nuclear have-not may only threaten her adversaries with a high level of resistance.

This article addresses deterrence strategy of small non-nuclear powers that do not possess retaliatory capabilities but only are capable to threaten their adversaries with a level of destruction higher than the value of objectives sought. The logic of deterrence strategy formulates two main requirements for it to be effective. First is a sufficient capability to carry out the defence actions. The second is ability to impress enemy leaders of their intentions without provoking a preventive or pre-emptive strike out of fear.

Effective deterrence strategies of small non-nuclear powers suffer from serious weaknesses that are embedded into the logic of this strategy. First of all, successful deterrence strategy of small non-nuclear powers requires more than ability to impose costs using conventional means. An adversary must be sufficiently convinced that the state will use its defensive capabilities. The greater a state's defensive capability, the less its adversary can hurt it, and the more likely it may use its punitive capabilities on its adversary.

Secondly, intelligence communities long have known, policy makers have a way of resisting unwelcome information and advice. Often, national intelligence communities are entirely as culturally blind, not to mention ignorant in other ways, as are their political and military masters. Risk of a mistake when attacking a non-nuclear country is smaller than attacking a nuclear one.

When employed by alliances, such as NATO, conventional deterrence also must face a number of additional problems. It requires a large and credible power projection capability because of the simple facts of geography. To operate large expeditionary forces requires an overseas base network and a forcible entry capability. Effective defence demands a large standing force structure, and technological superiority, to assure the success of conventional campaigns. Such complex, capable, and large forces prove to be very costly.

Small non-nuclear powers may enhance deterrence using different strategies. Most importantly by making it plain through prior security agreements that aggressors will be severely punished by the international community, whether or not their invasions are successful. The punishments could be military (including counter-value attacks or asymmetrical threats), political (pariah-state status), and economic (isolation), but they should be certain and tough, even if not perfectly enforced. For example, the European Union may seriously punish aggression from the East using economical measures such as sanctions, boycotts, exclusion from "clubs," etc.

Conventional capabilities of small non-nuclear powers is also benefiting from significant improvements in the technology of conventional weapons, notably in accuracy, stealth, intelligence, and information support. Nor does the current theory of conventional deterrence require that conventional weapons be as powerful, destructive, or fearful as nuclear weapons. Growing military strength and asymmetrical capabilities significantly contributes to the psychological credibility of deterrence.